

MÔŽE BYŤ SOCIÁLNY PORIADOK HUMÁNNY?

OLEG SEMAK, Filozofický ústav SAV, Bratislava

„Osoba, ktorá sa zaplietla do filozofických problémov, sa podobá človeku v miestnosti, ktorý sa chce dostať von, no nevie ako. Skúša to oknom, ale to je veľmi vysoko. Skúša to komínom, ale ten je veľmi úzky. Stačilo by však len, keby sa poobzeral okolo, a uvidel by, že dvere boli po celý čas otvorené.“

Ludwig Wittgenstein

Rozprávať dnes o humanizme a problémoch s ním súvisiacich pripadá prinajmenšom ako mlátenie prázdnej slamy alebo ako prejav intelektuálnej recesie, ak nie cynizmu. Príliš veľa nekalého sa zakrývalo týmto „čarovným slovom“. Samotná zmena frekvencovaných slov a či dokonca slovníkov ešte nezaručuje úprimnosť ich používania, to znamená, že artikulovanie problémov s pomocou iného slovníka ich môže precizovať, ale i zahmlievať. Preto vždy možno očakávať „efekt bumerangu“, keď sa staré problémy vracajú v novom rúchu. Alebo, ako upozorňuje G. Sartori, prenasledovanie samotných ideí nás môže vystaviť bezprecedentnému „bombardovaniu hlúpostami“.

Nezdary pri revolučnom pretváraní sveta a prázdnota veľavravných sľubov – to sú argumenty pri podceňovaní humanizmu ako zastaraného pojmu, ktorý dnes nikoho neoslovuje. Zaujímavé je však to, že už Alexander Blok, ktorý bol naklonený mystériu revolúcie, sa domnieval, že humanizmus zanikne v HUDBE všetko obnovujúcej revolúcie, rovnako ako napríklad aj Frank a Berďajev, ktorí krízu humanizmu spájali s problematickými výsledkami snahy vytvoriť „raj na zemi“. Humanizmus je akoby lopta, s ktorou sa nikto nechce hrať.

Apelácia na objektivitu, triezvosť, realizmus v podstate smeruje k určitému zúženiu intelektuálneho obzoru, pretože je živená pocitom, že už bolo dosť vízií a že je načase dostať sa zo sveta utópií. Užitočnejšie bude pozerieť na človeka s dávkou nedôvery a skepsy, vidieť v ňom bytosť, v ktorej egoista skôr zvíťazí nad altruistom ako naopak. Musíme počítat so sociálnou a kultúrnou nerovnosťou a konfliktami. Podstata intelektuálnych iniciatív by mala spočívať v hľadaní určitých mechanizmov, ktoré by nedovolili dilemám a konfliktom sociálneho života nabúrať stabilitu sociálneho poriadku, a mala by obísť otázky o zdroji konfliktov. Zároveň by mala pripomínať, že voľba **kooperatívnej stratégie** je prijateľnejšia ako voľba **dominantnej stratégie**. Pokiaľ ide o sociálny poriadok, je perspektívne pozerieť naň napríklad ako na „koordinovateľnosť konania“ a rozobrať spôsoby koordinácie. Pri tom všetkom by mala zdôrazniť význam „zdieľania spoločných hodnôt“, ako najuniverzálnejšieho prostriedku koordinácie, a pritom obísť otázku, ktoré hodnoty takú úlohu môžu splniť. Nepodceňujem význam spomínaných iniciatív, lenže filozof by mal vidieť za prah sociologična a mal by sa zaoberať aj **metafyzikou**

poriadku, to znamená, že by sa mal zamýšľať nad tým, čo nás vlastne núti venovať sa tomuto problému.

Myslím si, že intelektuálne iniciatívy hľadania optimálnej podoby sociálneho poriadku prameňa na jednej strane z pocitu, že nás je veľa a my nielenže strkáme jeden do druhého, ale môžeme si byť navzájom potenciálnym i aktívnym zdrojom nebezpečenstva, a na druhej strane z nádeje, že väčšina z nás je pre svoju bezpečnosť ochotná prijať pravidlá rozumného spolunažívania, najst chuť na konsenzus. Triezvosť snáh spočíva najmä v uvedomení si, že sociálny poriadok je potrebný na to, aby sa „nikomu nespôsobilo bo- bo“, ako by povedal Iosif Brodskij.

Áká parketa v tomto snažení zostáva filozofii? Keď sa Georga Henrika von Wrighta spýtali: „V čom vidíte cieľ filozofie v našej dobe Vy?“, okrem iného uviedol: „Musí vytvoriť základy nového – ktoré môžu byť doposiaľ úplne neznáme“.

A sme zase pri tom: hovorí o základe v dobe „rozkladu základov“ (G. Vattimo) – je to hlúposť, trúfalosť, alebo nepovšimnuté protirečenie?! POSTmoderna sa geneticky bojí všetkého, čo sa môže stať NOVÝM KLADIVOM, ktoré rozbíja hlavy „otrokovi“ i „otrokárovi“, „mase“ i „vodcom“ ... Postmoderna je zhnusená výsledkami „veľkých ilúzií“ moderny. Zároveň je to názov pre dosť protirečivé tendencie našich čias. A. Kvasničková pri analýze „fenoménu postmoderny“ správne uvádza: „Postmoderna sa profiluje zatiaľ prevažne ako kritika až negácia moderny. V polemikách s ňou sa pomenúvajú aj riziká takejto profilácie, riziká zavrhnutia rozumu a totálneho relativizmu hodnôt, a precizujú sa možnosti a medze ľudského racia. Postmoderna je oslovením jednotlivca či sa prikloní k chápaniu súčasnosti ako konglomerátu náhod, a teda k pasivite či nezáväznej hre, alebo chápaniu súčasnosti ako príležitosti k väčšej osobnej emancipácii a väčšej zodpovednosti.“

Všimnime si, že ak je postmoderna dobou, ktorá v zásade vyhlasuje, že „všetko je možné“, zároveň tvrdí, že hoci je všetko možné, neznamená to, že všetko je dovolené. Čo je tá neurčitá určitosť, ktorá (ako záchytný bod) nedovoľuje prekročiť hranicu totálnej relativity, negácie ... a dáva človeku ... nádej?

Najtemperamentnejší kritik tradičného filozofického slovníka (a univerzalizmu) R. Rorty znevažuje veľké vyhlásenia a zároveň hlása nutnosť idey solidarity (vedu predkladá ako model ľudskej solidarity) a nutnosť zmiernenia krutosti v spoločnosti. P. Feyerabend (Anti-Descartes súčasnosti) je na jednej strane radikálnym kritikom „kritického rozumu“, vedy ..., na druhej strane nepochybuje, že ľudia sú sochármi skutočnosti a že „naše poznanie vytvára podmienky existencie, vytvára svet, ktorý týmto podmienkam zodpovedá, a život, ktorý sa na tento svet adaptuje ... Je to dynamické a mnohotvárne bytie ovplyvňujúce a reflektujúce aktivity svojich skúmateľov. Svet, kedysi plný bohov, neskôr pustý a šedivý, možno znova zmeniť, ak jeho obyvatelia budú mať dosť **odhodlania, inteligencie a srdca** podniknúť potrebné kroky“. Gianni Vattimo so svojím nihilizmom tvrdí, že autentickým základom demokracie sú dejiny rozkladu základov ..., zároveň však presne a jasne formuluje najdôležitejšiu otázku postmoderny a odpovedá na ňu: „Môžeme urobiť všetko, čo vieme urobiť? Nie, nemali by sme robiť všetko, čo „môžeme“ urobiť. ... morálne oprávnenie robiť to, čo môžem, mám len vtedy, ak to môžem robiť z hľadiska ... tolerantných vzťahov medzi mnou a ostatnými, slovom, z hľadiska **solidarity**“.

Inak povedané, keď sa pokúšame urobiť náš svet „znesiteľným“ a „dosiahnuť prime-ranú zmes nenásilnej zhody s tolerantnou nezhodou“ (R. Rorty), hľadáme „záchytný bod“ alebo „základ“ alebo ... tu nie je dôležitý spor o slovíčka, dôležité je nájsť „oporný bod“ nezávisle od toho, ako ho nazveme, ktorý nám pomôže to uskutočniť alebo sa aspoň posunúť dopredu na ceste k znesiteľnosti a pritom urobiť samotnú cestu hľadania znesiteľnou.

Ako sme už uviedli, myslitelia postmodernity, vystupujúc ako neoblomní záchranco-via slobody ľudského prejavu, neodmietajú zároveň možnosť pretvoriť svet k lepšiemu, lenže zdôrazňujú základné piliere využitia slobody výberu, tvorby: 1. **rešpektovanie** iných, 2. **toleranciu**, 3. **solidaritu** (mohli by sme použiť jedno slovo – humanitu). V podstate sú to tie hodnoty, ktoré by mohli byť základom konsenzu H. Künga, ako žiť slobodne, a zároveň sa navzájom nezničiť. Tento „ťah koňom“ som si dovolil urobiť v texte preto, aby som ešte raz pripomenul, že demokracia ako forma otvoreného sociálneho spolunažívania má byť podporená humanitou konania a komunikácie ľudí, ktorá nepredstavuje „okovy“, ale základ „pravidiel hry“, čo má meno život.

Podstata je v tom, že humanizmus je spôsob koexistencie ľudí, ktorý umožňuje klásť otázky a hľadať odpovede, neriskujúc vlastný život ani život iných. Práve takéto chápanie humanizmu môže byť najpriateľnejšie pre človeka postmodernity. Pretože okrem tendencie „rozkladu základov“ (ktorá zároveň nepodceňuje solidaritu) postmoderna demonštruje aj hľadanie nového sociálneho poriadku: „holotechnodemokracia“ (M. Bunge), „nový socializmus“ (B. Kurašvili), „svetový étos“ (H. Küng).

Treba uviesť, že H. Küng podčiarkuje, že zámena paradigiem sa nespája bezpodmie-nečne s rozkladom hodnôt, skôr núti k „zmene hodnôt“. Je presvedčený, že postmoderna nie je ani protimoderna, ani ultramoderna. Postmoderna nenúti k nejakej novej „uniformnej interpretácii sveta“. Dovoľuje koexistenciu množstva heterogénnych spôsobov živo-ta a zároveň nevyklučuje možnosť a nutnosť „základného spoločenského konsenzu“. H. Küng píše: „Postmoderna sa v rozvinutom zmysle usiluje v novej konštelácii sveta pozitívne o to, aby sa dosiahol nový základný konsenzus o integrujúcich humánných názoroch, na ktoré je demokratická pluralistická spoločnosť bezpodmienečne odkázaná, ak chce prežiť.“

Poučenie z dejín hlása jednoduchú pravdu – stroskotali všetky iniciatívy, ktoré po prvé, chceli nájsť najdokonalejší sociálny poriadok, a tým eliminovať jeho zmeny; po druhé, nasilu vnucovali ľuďom „raj na zemi“.

Hľadanie optimálnych podmienok musí rátať so zmenami, rátať s pojmami „času“, „nemožného“ a „neznámeho“ a hľadanie optimálneho sociálneho poriadku musí zasa počítat s „permanentnou diskusiou o ňom“. Jeho zabezpečovanie má dať možnosť človeku „prežiť svoj vlastný život, a nie nanútený alebo predpísaný, hoci aj najušľachtilejšie vyzerajúci život“, ako povedal Iosif Brodskij.

Neopakovateľnosť človeka nie je v tom, že dostal do vienka rozum, ale v tom, že si uvedomuje, cíti neopakovateľnosť vlastného života. Toto uvedomenie a pocit má svoju tragiku („tragický pocit života“ – M. de Unamuno), lebo človek ako jediný z cicavcov spoznáva, že je smrteľný. Neopakovateľnosť a velebenie života je pochopením, že cieľom života je samotný život, ktorý má „časovú tieseň“ (O. Mészáros). Je to uznanie dôležitosti

faktora času. Neznamená to však uprednostňovanie dneška pred zajtrajškom. Uznanie faktora času je najlepší spôsob, ako obísť „klam bezčasovosti“ (G. Sartori) pri naplňovaní našich túžob. Je to realizmus pri určovaní našich možností.

To všetko svedčí o tom, že musíme hľadať nie konečné riešenie nášho života, ale jeho optimalizáciu v danom čase a za daných podmienok, vytvárať „priestor“ pre slobodné a tolerantné hľadanie riešení, uvedomujúc si, že riešenie jedných problémov je „stupienkom“ k riešeniu ďalších ...

Nevyučerateľnosť života spočíva v tom, že nás stavia do nových situácií a kladie pred nás nové problémy. Naša múdrosť tkvie v tom, že si uvedomujeme, že zakaždým sa opierame o skúsenosť (hoci niekedy historickú), vedomosti (hoci získané celým ľudstvom), no napriek tomu niečo nevieme a niečo nemôžeme. Úcta k životu je aj úctou k NEZNÁMEMU, ktoré nás môže všelijako prekvapiť. Slobodný, tolerantný dialóg a slobodné hľadanie riešenia problémov môže existovať len v podmienkach humánneho sociálneho poriadku, so solidárnymi partnermi.

Človeka príroda neobdarila inštinktom, ktorý by mu určil stratégiu života. Ustavične musí vlastným rozumom riešiť svoje problémy a rozhodovať sa (niekedy dosť ťažko) medzi rozličnými alternatívami. Robí to tak každý, preto svet človeka je spletencom rôznorodých stratégií, možností voľby a obmedzení, ktoré sú určované rôznorodosťou našich túžob a úsilí. Tento „priestor“ sveta človeka možno zmeniť na arénu vojny všetkých proti všetkým, alebo na priestor solidárneho partnerstva, kde sa budú dať riešiť ľudské problémy bez ublíženia na zdraví.

PhDr. Oleg Semak, CSc.

Filozofický ústav SAV

Klemensova 19

813 64 Bratislava

SR